

## **HISTÒRIA DE LA RÀBIA COM A MALALTIA, NECESSITAT D'UN ESTUDI TRANSVERSAL. L'ENQUESTA EPIDEMIOLÒGICA DE CATALUNYA DE 1845. EPISODIS DEL PARTIT D'IGUALADA (\*)**

*CORBELLA i CORBELLA, Jacint; GALLEGOS i PANIELLO, Àngels; XIFRÓ i COLLSAMATA, Marc*

*Arxiu Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya (RAMC)*

*RESUM: Contribució a la història de la ràbia a Catalunya en el segle XIX. S'esmenta la conveniència de fer els estudis sobre la història de la ràbia de manera transversal, atenent molts aspectes: mèdics, epidemiològics, socials, llegendaris, creencials. Alguns comentaris històrics sobre autors de l'antiguitat, esmentant les fonts. Interès de l'obra de Plini. El centre del treball és sobre el material de l'Arxiu de la RAMC. S'assenyala la importància de l'enquesta epidemiològica de l'any 1845, algunes respostes i en particular la del Dr. Josep Tàpies delegat del partit d'Igualada.*

*Paraules clau: Història Ràbia Catalunya – Reial Acadèmia Medicina Catalunya – Igualada – Josep Tàpies.*

*RESUMEN: Contribución a la historia de la rabia en Catalunya en el siglo XIX. Se apunta la conveniencia de realizar los estudios sobre la historia de la rabia de manera transversal, en que se tengan en cuenta aspectos diversos: médicos, epidemiológicos, sociales, legendarios, creenciales. Algunos comentarios históricos sobre autores de l'antigüedad, mencionando las fuentes. Interés de la obra de Plinio. La parte más importante del trabajo se centra en el estudio del material del Archivo de la RAMC. Se pone de manifiesto el interés e importància de la encuesta epidemiológica del año 1845, algunas respuestas y en particular la del Dr. Josep Tàpies delegado del partido de Igualada.*

*Palabras clave: Historia Rabia Catalunya – Real Academia Medicina Catalunya – Igualada – Josep Tàpies.*

### **INTRODUCCIÓ**

Històricament es considera que la ràbia, o hidrofòbia, és una malaltia que és tramesa a l'espècie humana per mossegada d'animals, principalment cànids, gossos o llops. Tot i que no és pas de les malalties més freqüents, la gravetat de la seva simptomatologia i el pronòstic sovint mortal han fet que fos considerada com una malaltia terrible. És coneguda des de l'antiguitat i pràcticament fins a finals del segle XIX, quan s'introduí la vacuna no es coneixia cap tractament eficaç.

La seva història "científica" comença doncs amb la vacuna, introduïda pels treballs de Louis Pasteur, que van tenir una repercussió extraordinària en la història de la medicina. Per aquest fet Pasteur, que era químic de formació és considerat com el personatge més simbòlic de la medicina del segle XIX. A partir

d'aleshores el panorama varia totalment.

En el camp de la veterinària també va ser molt important, decisiva, l'obra de Víctor Galtier (n. Langogne, Lozère, 1846 – m. 1908), professor de l'Escola de Veterinària de Lyon. Se l'ha equiparat, en aquest sentit, amb el treball de Louis Pasteur.

A nivell català l'acció més eficaç en aquesta etapa es feu en el Laboratori Municipal de Barcelona, comanat per Jaume Ferran. Posteriorment cal recordar, si més no, l'acció del Dr. Vives Sabaté, també en el Laboratori Municipal (1) i el discurs d'ingrés del Dr. Josep Sèculi, a la RAM el 1970 (2).

En temps anteriors les dades sobre la ràbia, tot i que eren relativament freqüents tenien un origen molt dispers. Des del punt de vista de la medicina era una patologia pràcticament sense tractament útil, de la que es coneixien dades epidemiològiques disperses, sovint poc connexes, amb distribució geogràfica molt àmplia. Pel seu tractament es recomanaven remeis empírics de la medicina popular, i es recorria sovint a advocacions pròpies de la medicina creencial.

Hi ha algunes cites d'autors antics que esmenten el tema, l'existència de la ràbia en gossos. La valoració del risc era semblant al d'altres mossegades per animals, és a dir la inoculació d'un verí. De tota manera, a l'antiguitat, van ser més valorades des d'aquest punt de vista les lesions produïdes per mossegades de serp, o de picades d'escorpí. No es coneixia l'existència de microorganismes transmissibles. Tot i que en algun autor del segle I, Cels, ja es parla de "virus", és amb una accepció molt més imprecisa, que el concepte actual del mateix terme.

## AUTORS ANTICS

En alguns textos apareixen cites d'autors antics, sovint sense massa referència explícita. Es pot trobar alguna al·lusió en textos legals molt antics sobre què han de pagar els propietaris d'animals que mosseguen.

Les dades més antigues que s'esmenten són de la cultura mesopotàmica. Així en el codi d'Eshunna, del segle XXIII aC. es diu que si un gos és foll i les autoritats n'han informat el seu propietari, i aquest no el guarda a casa seva, si mossega un home i provoca la seva mort, haurà de pagar 40 shekels de plata (un terç d'un mina). En el cas que es tracti d'un esclau haurà de pagar 15 shekels. També s'esmenta en el codi de Hammurabi, (s. XVIII aC). Igualment en les altres grans cultures de l'antiguitat preclàssica que han deixat documentació suficient: Egipte, Xina, Índia, altres (3).

També en la literatura grega hi ha alguna referència: així es diu que ja Xenofon i Aristòtil van descriure la ràbia en el gos; que Epicarme i Demòcrit li van donar el nom de "lyssa". També s'esmenten altres autors (4).

En temps romà les referències ja són més concretes. En "*Els vuit llibres de la medicina*" d'Aureli Corneli Cels, hi ha una cita extensa a les mossegades de gossos rabiosos (5) Diu: "Quan hi ha una mossegada d'un gos foll cal extreure

el virus per medi de l'aplicació de ventoses..." i després cal cauteritzar-la, o si no és possible convé fer una sagnia. Explica també la por a l'aigua, la hidrofòbia: "el malalt se sent torturat pel suplici de la set i la por a l'aigua. Quan s'ha arribat a aquest grau ja es pot esperar poca cosa...". A continuació tracta de les mossegades de serps i picades d'escorpi.

## **L'OBRA DE PLINI (23-71, SEGLE I). LA HISTORIA NATURAL.**

Plini és un autor bastant citat perquè va fer una obra extensa que ha estat molt estudiada i ha tingut una llarga influència. A més és el primer que aporta una referència a la ràbia a Catalunya. Però recull a vegades relats poc creïbles, i les al·lusions a la ràbia en són un exemple. En la "*Història Natural*" de Plini hi ha moltes referències en els llibres dedicats als animals (6) En alguns passatges esmenta, de manera esparsa, diversos tipus d'animals que poden tenir ràbia, a més dels gossos: camells, óssos, cabres (7).

Pel que fa a l'epidemiologia reconeix el risc més gran a l'estiu: "La ràbia dels gossos és fatal per l'home quan crema Sirius pel qui han estat mossegats així la hidrofòbia és letal (8). És aquí quan explica potser el tractament més verossímil, durant anys: "per a les mossegades l'únic remei, revelat recentment per un oracle, és l'arrel de la rosa silvestre, que es diu 'cynorhodon" (9). Poc després, esmenta Columela, en una cita sobre prevenció.

Sobre el mecanisme de la malaltia, accepta l'explicació que hi ha uns cuquets sota la llengua que poden passar al cervell i produir la malaltia. I el risc que té l'orina del gos malalt (10)

En altre lloc explica alguna propietat terapèutica del propi gos: les cendres del crani cremat d'un gos rabiós poden curar el mal de queixal (11)

En el capítol dels remeis hi ha moltes dades, que avui semblen inversemblants entre elles: Anteu ha fet píndoles amb el crani d'un penjat, per curar les mossegades de gos foll; altres utilitzen espines d'eriçó, carn o fetge d'hiena; carn de vedella aplicada al fons de les mossegades (12); també productes humans: alguns amb sang menstrual (13). Igualment es considera que la llet de dona pot protegir el gossos joves contra la malaltia (14).

\*\* Un relat que potser s'ha d'incloure en aquest capítol, és el que aporta JR Zaragoza en la seva història de la medicina a l'Espanya romana. L'obté a partir de Joaquín Villaba, i el relat d'aquest pel seu interès i relativa brevetat, el transcrivim directament:

*"Año 216 a.d.C. ... Los españoles antiguos no solo sufrieron la rabia, sino que hallaron, a su modo de creer un remedio eficaz contra la mordedura del perro rabioso, tenuta por incurable hasta entonces. Plinio refiere la invención de esta manera: Haciendo los romanos la guerra en Lacetania, perteneciente hoy a Puigcerdá, región de España la más inmediata a Roma, mordió un perro rabioso a un soldado, el empezaba a experimentar la hidrofobia o aborrecimiento del agua, a tiempo que recibió una carta de su madre, en que le avisaba desde*

*Roma en que bebiere el agua de la raíz de la rosa silvestre, que es el cynorrodon de los griegos, y el escaramujo de los españoles. Fue el caso que aquella matrona romana, paseándose una tarde por el campo, se deleitó viendo una mata de escaramujo florida, y la noche siguiente oyó entre sueños que la decían que enviase aquella planta al ejército, donde se hallaba su hijo, para que bebiese su sustancia desleída en agua. El amor de madre y la sorpresa que le causó el sueño le persuadieron de que su hijo estaba enfermo y le escribió: “que obedeciendo a las inspiraciones del cielo tomase aquella medicina”. Bebió el agua al soldado y sanó al instante, como también todos los que usaron de aquel remedio, el qual solo era conocido por hacer nacer el cabello”.*

*“Prescindiendo ahora de la parte fabulosa de esta narración, a pesar de que aquel historiador naturalista parece que mira el hecho como cierto, el mismo Plinio califica en otro lugar este remedio como único para la idrofobia, citando a Columela sobre otro preservativo de la rabia del perro.... Tampoco salimos fiadores de esta nota que ponen al naturalista romano....” (15)*

I encara afegeix Zaragoza: *Dioscórides, que comenta este pasaje, analiza la planta en cuestión y deduce que se trataba de la conocida como “zarza perruna” (16).*

**Altres autors.** A l'Edat Mitjana és interessant la descripció de *Pietro d'Abano* (1250-1316), autor d'un *“De Venenis”*, text secundari dins de la seva obra. Entre els verins d'origen animal dedica el punt més extens a *“De morsu canis”*. Valora els signes de la hidrofòbia animal i marca el termini de quaranta dies, per a l'observació (17).

De la mateixa època és l'obra de *Bernart Gordon* (c. 1260 – 1320), d'origen occità, professor de Montpeller, autor d'un llibre que va tenir una gran difusió *“Practica dicta Lilium Medicine...”*, conegut com a *“Lilium”*, escrit probablement el 1303. És un text que va ser útil per a l'ensenyament, bastant clar i concret. La primera edició impresa és de Nàpols el 1480 i ja es troba una traducció al castellà, impresa a Sevilla el 1495, de la qual hi ha un exemplar a l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, llegat pel doctor Lluís Comenge. Hi ha cinc capítols dedicats als verins *“De la ponçoñas”*, l'últim, el 17, sobre *“De la mordedura del perro rabioso, que se dize idroforbia”*. És una descripció bastant llarga, en la clínica, el pronòstic, el tractament, i els comentaris o *“clarificación”* (18).

En el segle XVI, amb el gran desenvolupament de la impremta hi ha molta obra escrita, no tota analitzada. Joao Rodrigues de Castelo Branco, (1511-1568) metge portuguès emigrat a Salònica, més conegut amb el nom d'*Amato Lusitano*, fou autor, en llatí, de set *“Centúrias de Curas medicinais”*, en les quals fa alguna al·lusió a la ràbia. En concret *“mordedura de cao raivoso”*, (Centúria VII, núm. 41), i *“5 pessoas mortas por un gato raivoso”* (VII, 65) (19)

Molt més tard encara s'inclou dintre de la patologia per tòxics, a finals del XVIII, en el llibre de *“Medicina Domèstica”* de *George Buchan* (ed. espanyola de 1785). Diu, referint-se a Anglaterra: *“començarem amb la mossegada d'un gos rabiós, que és el verí animal més comú i més perillós en aquest país”* (20).

## **LA MEDICINA CREENCIAL**

Des del punt de vista de la medicina creencial, és a dir demanar l'ajut d'algun sant, l'advocació més coneguda per la prevenció i curació de la ràbia potser sigui la de santa Quitèria (21). Fa la festa el dia 22 de maig. Diu Amades: "Hom la invoca contra el mal de ràbia. Era venerada a la capella de santa Llúcia, annexa a la Seu (de Barcelona). Anava molta gent a la seva festa per demanar-li que els guardés del terrible mal de què hom la té per advocada". "Els qui tenien gossos els hi portaven a beure aigua, creguts que així estaven preservats de tornar-se rabiosos durant tot l'any. "i explica que a la missa de la capella "es veia tan plena de gossos que n'hi havia més que persones" També explica Amades que hi havia una relíquia de la santa a l'església de La Roca del Vallès. Sembla que Santa Quitèria era una noia màrtir, menjada per gossos o decapitada, del segle II, d'origen gallec i noble. També sant Hubert al nord de França i Bèlgica. En algun lloc es diu que era nascut a Tolosa i fill del duc d'Aquitània, en altres no. El llistat és més divers si es fa referència a altres països.

A Catalunya va tenir molt predicament la devoció a Sant Roc, que era advocat contra la pesta. Se'l representava amb un gos petit, i aquest gosset, a Barcelona i altres llocs, fou considerat també com un protector de la pesta (22).

## **LA MEDICINA CIENTÍFICA**

Les dades pròpies d'una medicina "científica" no comencen de fet fins el segle XIX, o si es vol una mica abans. En canvi des d'un punt de vista de l'alarma social, amb necessitat de mesures preventives, principalment la de matar gossos, i amb avís a les autoritats locals (alcaldes principalment) ja es troben abans. És per això que les fonts d'informació sobre la ràbia són diverses, tot i que documentació, si és que n'hi havia, estigui poc conservada. Pot trobar-se en algun arxiu municipal, més tard, a Espanya, en els Butlletins de les províncies, ja en el segle XIX, on els governadors publiquen les seves ordres. Poc més endavant també en la premsa local, com a notes en diaris, però en conjunt és difícil poder reunir un cos històric suficient. També en arxius de corporacions científiques, en aquest cas les Acadèmies de Medicina. Però de tota manera les dades continuen essent massa esparses. Per això s'assenyala la necessitat d'un estudi transversal, a partir de fonts d'origen divers.

## **DADES DE CATALUNYA. EL SEGLE XVIII. LA TESI D'IRIS FIGUEROLA**

A Catalunya el primer conjunt de documents investigats, al llarg de tot el segle XVIII, l'hem vist en la tesi d'Iris Figuerola, presentada a la facultat de Farmàcia l'any 1982, estudiant els fons de l'Institut Municipal d'Història. És un treball excel·lent com a font de dades, que aquí, tot i fent-ne referència obligada, resumim la informació, que és molt valuosa (23).

Entre els centenars de documents analitzats, relatius a la sanitat catalana del segle XVIII, n'esmenta 52 relacionats amb la ràbia, afectant principalment als

animals, gairebé sempre gossos, però també animals domèstics de consum (porcs, bous), algun gat i també el cas d'un llop, relatius a diversos indrets de Catalunya. També hi ha referències a mossegades en persones.

Sembla que per la documentació hi hagué una major incidència cap a l'any 1781, però no hi ha dades concretes que assenyalin un brot epidèmic. El 1786 hi ha un edicte, imprès, amb 15 articles, que va donar instruccions clares sobre el què s'havia de fer en els casos de sospita per les mossegades, o de malaltia.

En la introducció al capítol de la ràbia (24) assenyalava que no ha trobat cap referència al tema fins el novembre de 1747, és a dir trenta anys de buit informatiu en el període que estudia, el que sembla una aparent indiferència de la Reial Audiència i les autoritats sanitàries. Els documents analitzats els divideix en tres grans grups: els d'orientació preferentment mèdica i farmacèutica (és a dir estudi de símptomes i tractaments); les disposicions que es prenen sobre el tema; i en tercer lloc les disputes entre metges i cirurgians sobre qui ha de ser el qui tracti aquests malalts. S'estén també sobre els medicaments que es proposen, evidentment sembla que amb poca eficàcia. També cal dir que després del cas de 1747 el següent és de l'any 1776, és a dir gairebé trenta anys més tard. En canvi després hi ha deu documents del 1781, i 14 del 1786. La majoria de notícies són dels mesos d'estiu.

L'allau de dades del 1781 comença el 16 de juny amb una ordre a la Junta de Sanitat perquè es cuidi i curi, amb la possible comoditat, al "jornaler de Badalona, mossegat per un gos rabiós". Pocs dies després es mana que es "formi una clara instrucció sobre el que cal fer en aquests casos".

El primer, de 1747, tracta de la mort de dos bous rabiosos en el lloc de l'Hospitalet. El de 1776 és referent a un gos rabiós que va mossegar a algunes cabres i porcs a Valldoreix. El 1781 s'esmenta el cas d'una mossegada a una persona a Badalona. El 1786 hi ha un cas a Mataró, a més d'altres a Barcelona, internats a l'Hospital General, que és el de Santa Creu. Aquest mateix any 1786, en més d'un document, es fa al·lusió a "los muchos estragos que ocasionan los perros rabiosos en este Principado" o a tantos males como han causado en este año por toda la provincia las mordeduras de los perros" (documents 1463 i 1461).

Igualment el 1787 hi ha casuística a Sant Feliu de Cabrera, partit de Mataró, per causa de "un perro rabioso que mordió a varias personas"; del Pla de Tarragona, de Manresa el 1791 per mossegada d'un gos a diversos porcs i també de Mataró el mateix any.

Un dels últims casos d'aquesta llista diríem epidemiològica, és la petició de subvenció per l'aplicació del "grande remedio" a tretze persones mossegades per un gos rabiós a Alforja, que no poden pagar el tractament perquè és molt car (25).

Altres problemes són els referents a la lluita de competències entre metges i cirurgians, de fet entre metges de l'Hospital, dels que alguns eren membres de l'Acadèmia, d'una banda, i cirurgians de l'Hospital i algun professor del Col·legi de Cirurgia, de l'altra.

Cal dir també que Josep Antoni Capdevila, que era mestre del Reial Col·legi de Cirurgia, va publicar un *“Manual para el modo de tratar las heridas hechas por mordeduras de animales rabiosos”* (Barcelona, Francesc Surià impr. 1787), breu, de 14 pàgines, que fou elogiat per metges (Rafael Steva, Pau Balmas) i cirurgians (Francesc Puig, Gabriel Marsal) perquè “la dissertació completa el millor que fins ara s’ha publicat en relació a la hidrofòbia” (26).

Segueixen també bastantes notícies sobre possibilitats terapèutiques, que aquí només s’esmenten molt de passada. Així un memorial fet per un veterinari, Josep Oliver; l’explicació de la composició de pòlvores contra la ràbia, amb una dotzena de components; alguns remeis d’origen alemany, com les pòlvores de Silèsia o de Berlín; o informació sobre algunes plantes.

## **ELS ESTUDIS DELS DOCTORS CAMPS**

Els doctors Manuel Camps Clemente i Manuel Camps Surroca, de Lleida, recollint els seus coneixements i experiència han tractat també el tema de la ràbia, centrat a Catalunya i més en les comarques de Lleida (27). Recullen diversos aspectes. Entre les referències antigues la de “M. Díez, autor de la primera obra de veterinària escrita en català, editada a Barcelona l’any 1505, també fa referència a la ràbia” (28). Esmenta algunes de les herbes que s’empraren per a intentar prevenir o guarir la malaltia.

També les advocacions a sants i santuaris. La tradició més arrelada a les terres de Lleida va ser “la de sant Pere d’Aransís a la Conca de Tremp, coneguda vulgarment com Sant Pere de les Claus i que ha estat des de molt antic lloc de pelegrinatge per aquelles persones, i fins i tot bèsties mossegades per un animal presumptament rabios” (29). Segueixen ““Quan l’afectat era un ramat de corders per haver estat víctima de l’atac d’algun llop o gos salvatge, se’l feia passar davant del portal de l’església i un per un se’ls tocava l’esquena amb la clau de la porta” Creuen que aquest costum a Aransís deu ser d’origen molt antic,” vestigis d’hàbits molt primitiu” (30). L’altra advocació que esmenten és la de santa Quitèria, amb culte a diverses parròquies, entre elles a Corbins.

Les referències als “saludadors” també vénen d’antic. Expliquen que “La Paeria de Lleida l’any 1701 prengué la decisió d’acomiar el saludador que hi havia a la ciutat perquè havia perdut el crèdit que tenia, ja que s’havien mort de ràbia dues persones per ell saludades” (31.) A Barcelona algun saludador s’anunciava als diaris, i és ben conegut un anunci del saludador del carrer de l’Espalter, informant del trasllat al carrer de Sadurní, “para saludar toda clase de personas, ganados, fieras y animales de todas clases... y con la saliva y paladar de este señor serán curados”. I encara afegeix en el mateix anunci “Dicho señor está premiado por S.M. la reina Isabel II (qDg) por salvar a un camarero y a un caballo hidrófobo” (32).

Més tard esmenten la pedra escurçonera, difosa a Catalunya per Pau Estorch i Siqués, metge d’Olot, que havia enviat alguns escrits a l’Acadèmia.

Referències concretes a la ciutat de Lleida són la d'un home de Banyoles "que fou trobat mort a la presó de Lleida el 21 de juliol de 1447", i el carcellers van declarar que havia mort de mal de ràbia, i es "van veure obligats a encadenar-lo fortament i posar-li grillons per evitar rebre els seus atacs". Encara en el segle XX el problema a Lleida era greu. El 14 d'abril de 1902 un ban de l'alcalde, Romà Sol per fer front a "las terribles consecuencias de la rabia" en que s'informa que es donarà estricnina als gossos. El 1911 l'Ajuntament va comprar vacuna i instrumental per a poder vacunar a la mateixa ciutat sense que els malalts s'haguessin de desplaçar. El 1919 i 1929 i també el 1931 van ser anys d'increment de l'endèmia. El 1933 es van prendre mesures més efectives .

### **DADES DE L'ARXIU DE L'ACADÈMIA DE MEDICINA (RAMC)**

A Catalunya hi ha dades esparses, antigues, amb coneixement d'episodis aïllats, amb gran repercussió i alarma social quan es produïen. A l'arxiu de la R. Acadèmia de Medicina de Catalunya hi ha documentació, des de finals del segle XVIII, que informa d'algun episodi, de la preocupació social i de les autoritats sanitàries, i en algun cas d'alguns possibles brots epidèmics. A partir d'ara el detall de les notes de l'arxiu l'inclouem directament en el text, per fer més fàcil la consulta.

A l'Acadèmia de Medicina, aleshores amb el nom de 'Reial Acadèmia Mèdico Pràctica de Barcelona', hi ha documentació des de l'any 1786 (33) que és un ban imprès del capità general, comte del Asalto, donant instruccions extenses. El primer cas real de malaltia és el d'un nen mossegat per un gos, que és atès a l'hospital de la Santa Creu (34). Aquests dos documents també es recullen en les dades d'Iris Figuerola.

El 1805 hi ha documentació sobre un ruc "jumento rabioso" de l'exèrcit a Argenton (35). Hi ha encara alguna altra documentació esparsa, que serà analitzada en un altre treball, així el brot de la Cerdanya de 1821, fins el de 1845, en que el tema, per breu temps, passa a un primer pla, més en el partit d'Igualada. .

### **EL BROT DE 1845. PRIMERS DOCUMENTS DE L'ADMINISTRACIÓ**

Així doncs el més interessant que hem trobat fins ara, en l'etapa prevacunal, és un bloc de documentació de l'any 1845 (36), en resposta a una enquesta epidemiològica. Dels 275 documents registrats a l'arxiu de la RAMC en aquest any n'hi ha 20 (és a dir el 8 %) relacionats amb el tema de la ràbia. És un fet inusual atès que hi ha molts anys en que no hi cap document sobre aquest tema. També coincideix amb el fet que molts dels metges enquestats responen que fa molts anys, en alguns casos més de vint que no han vist cap cas d'hidrofòbia.

El primer document és de 24 de maig (37), de l'alcaldia de Barcelona, amb còpia de l'informe del perit químic D. J. Portell, que tracta sobre diversos verins que s'han assajat per posar en boles per a matar gossos. (àcid prússic, nou vòmica, altres), sense resultat efectiu. Explica que se n'ha trobat un altre, que



no diu quin és (possiblement estricnina), que mata els gossos en vint minuts. L'inconvenient és que és car, 2 rals i mig cada bola. S'ha encès l'alarma i en pocs dies hi ha nous documents.

Un altre edicte de l'ajuntament (38), de 24 de maig tracta sobre les boles de verí, l'obligació que els gossos portin morrió, d'altres precaucions i que els sabaters posin a l'entrada de la seves botigues una galleda o recipient amb aigua per a que els gossos en puguin beure. Després hi ha un ofici del governador (39), de tramesa dels dos documents anteriors.

És important un imprès del Butlletí Oficial de la província de Tarragona (40), de 30 de maig de 1845, explicant l'ofici que ha rebut de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, de data 21 de maig, en que es diu, resumidament:

*"Ha llegado a conocimiento de este cuerpo que en algunos puntos del Principado se ha desarrollado la hidrofobia en algunos perros y si bien en la mayor parte ha podido reconocerse esta enfermedad a tiempo previniendo los daños... en alguno no ha podido evitarse, resultando alguna víctima. La existencia de esta enfermedad durante los últimos períodos del invierno y la primavera hace presumir el mayor desarrollo de ella al paso que aumente el calor de la atmosfera y la sequía del verano... ..puedan dictar las providencias oportunas para precaver con tiempo un mal tan desastroso..."*

*Es proposa la "total extinció del considerable número de perros sin dueño", de les boles de "la nuez vómica con la estricnina", la discreció amb que s'ha fer el vespre; les persones que ho han de fer; i la manera d'enterrar els gossos morts, "en hoyos profundos, cubriéndolos con cal viva y tierra encima..."*

## **LA CIRCULAR DE L'ACADÈMIA. ENQUESTA EPIDEMIOLÒGICA**

També és important la circular de l'Acadèmia, de data 1 de juny, que s'envia a tots els subdelegats de partit, per a que aportin dades sobre l'aparició d'hidrofòbia en gossos a les seves demarcacions, casta dels gossos si n'hi ha de més risc, i altres dades. (41). El mateix dia hi ha notícia, per part del Dr. Torà de Tarragona, d'un cas d'hidrofòbia (42). Pocs dies després hi ha el dictamen de la comissió d'higiene de l'Acadèmia (43), en que recomana la utilització de l'estricnina.

Seguidament hi ha un bloc d'onze respostes de subdelegats. Els de Sitges, la Seu d'Urgell, Tortosa, Vall d'Aran, Cervera, Vic, Mataró i Valls, informen que no hi ha casos de ràbia en gossos, i alguns que fa molts anys que no se n'ha vist. (44). En algun poble hi ha dos respostes: les dels delegats de medicina i de cirurgia. En altres dos la resposta és positiva.

El subdelegat d'Olot, doctor Pere Casellas, informa que en algun poble del partit hi ha algun cas de ràbia a l'estiu, i des del mes de març. Pel que fa a les races de gossos més afectades diu que són els "lebreles bastardos" i els "petenés", i els de cases pobres perquè passen la "pena negra" (45).

## **La resposta del doctor Josep Tàpies, d'Igualada**

La resposta més interessant és la que va enviar, el 2 d'agost de 1845, el doctor Josep Tàpies, subdelegat del partit d'Igualada. És també la més extensa, quatre pàgines. Explica que gairebé no hi ha cassos de ràbia, però aporta algunes dades. L'any 1833, és a dir feia dotze anys, va morir un nen per aquesta malaltia. L'any 1838 un gos foraster va mossegar dos nens, i es va salvar i l'altre morí hidrofòbic. L'any 1844, és a dir l'any anterior, a Òdena un gos foll va mossegar altres gossos i alguna persona. Un home valent va lluitar contra el gos, fins ofegar-lo. Va patir mossegades a les mans, i va dir. "jo em moriré però tu no mossegaràs a ningú mes". Va anar a un "saludador", però va morir al cap de 33 dies.

Uns quants dies més tard, el 14 d'agost, el subdelegat de Sitges explica que feia dos dies que un gos foll havia mossegat diverses persones, que van anar a un "curandero estafador, vulgo saludador", que els va llepar les ferides. El gos va ser mort al Vendrell (46).

Encara hi ha, cap a final d'any, mesos de novembre i desembre, dues notícies més. Una nota del subdelegat de Figueres sobre la hidrofòbia (47), i una altra dels doctors Oms, de Blanes, explicant d'un gos rabiós que va mossegar a quatre persones i bestiar, i de les mesures que s'havien adoptat (48).

L'any següent hi ha una sola notícia, entre 160 documents, en el mes d'abril del subdelegat de Vic, doctor Campà, Informa que la ràbia és gairebé desconeguda en els gossos, i que només ha trobat notícia de dos casos, deguts a mossegada de llop rabiós (49).

### *Dades posteriors*

Entre els escrits posteriors a l'Acadèmia, destaca una memòria sobre ràbia originada per mossegades i esgarrapades d'una gata, a la seva mestressa, una senyora de Reus, que va morir per aquesta malaltia. Hi ha una descripció de l'evolució clínica prou interessant. (50).

A Catalunya el tema dels saludadors, tot i ser esmentat, ha tingut potser menys difusió que en altres zones de la península, així cal, si més no recordar l'estudi extens d'Antxon Aguirre en el País Basc. També el de Poza Tejedor, "Sobre los saludadores. Sui ejercicio hasta el siglo XX". I l'estudi extens i d'abast ampli de l'acadèmic M. P. Muñoz Navarro "La rabia: una zoonosis de interés en Andalucía", entre molts altres aspectes. (51).

## **NOTES**

1. Cases i Duran, Francesc: "Història del Laboratori Municipal de Barcelona. Introducció a un centenari (1887-1987). Barcelona, Els llibres de la Frontera, v. pp. 29-49.
2. Sèculi i Brillas, Josep: "La rabia un problema latent". Discurs ingrés RAM de B. 8 de febrer de 1970.
3. Théodoridès, Jean: "Histoire de la rage (Cave canem)" Paris (Masson) 1986, 289 pp. v. pp 17-22. És una bona història d'aquesta patologia.

4. Pedro-Pons, A; Farreras, P; Foz Tena, A: "Enfermedades infecciosas" in: Pedro-Pons, A: (dir.) "Patología y Clínica Médicas", Barcelona (Salvat), 1950, t. VI, (2a. ed. 1960, p. 756).
5. Cels, op. cit., (llibre V, cap. XXVII, 1.) (Barcelona, Ed. Iberia, 1966; traducció d'Agustín Blánquez; 2 vols. v. t. II, pp. 59-63).
6. Plinio: "Historia Natural" (edició de Josefa Cantó, et al. ) Madrid (Gredos, Cátedra, Letras Universales, núm. 331). 2002, 1a. ed
7. Plini, loc. cit. llibre 8/ núms. 68, 130, i 28/198). (ed. cit. pp. 85, 111, 531)
8. Plini, loc. cit. llibre 8/núm. 152 (ed. cit. p. 118)
9. Plini, loc. cit llibre 8/ núms. 153. (ed. cit. p. 119)
10. Plini, loc. cit. llibre 29, núms. 100-102. (ed cit. p. 608)
11. Plini, loc. cit. llibre 30/ núm. 21(ed. cit. p. 643)
12. Plini, loc. cit. llibre 28/ núms. 7, 67, 104, 156, (ed. cit. pp. 460, 485, 498 i 517).
13. Plini, loc. cit. llibre 28/núms. 82 i 84 (ed. cit. pp. 491, 492).
14. Plini, loc. cit. llibre 28/núm 75 (eed., cit., p. 488)
15. Villalba, Joaquin de: "Epidemiología española, o historia cronológica de las pestes", contagios, epidemias y epizootias, que han acaecido en España desde la venida de los cartagineses hasta el año 1801". Madrid, (Impr. Fermin Villalpando), 1803, 2 t. v. tl, pp. 9-10
16. Zaragoza Rubira, Juan Ramon: "Medicina y sociedad en la España romana", Barcelona (Pulso Editorial) 1971, v. p. 75. Cita a Plini "Historia Natural", XV, 25; i XXV, 17.
17. Corbella, J; Escudé, M; Luna, M: "La obra toxicológica de Pietro d'Abano" in Corbella, J (dir): "Històries dels verins i els seus estudiosos", Barcelona (Seminari Pere Mata UB), 2002, pp. 164-165
18. Gordonio, B: "Lilium Medicinae.... " Sevilla, 1495, (pp. v. pp. XVII
19. Amato Lusitano "Centúrias de curas medicinais", vol. I, Lisboa (Univesidade Nova de Lisboa), s.a. v. p. 16  
v.t. en edició moderna: Cull, John, Dutton, Brian: "Un manual básico de medicina medieval. Bernardo Gordonio. Lilio de Medicina" Madison, (The Hispanic Seminary of Medieval Studies), 1991, 415 pp. v. pp. 27-33.
20. Corbella, J: "Idees sobre patologia per verins en un tractat de medicina domèstica el segle XVIII", in Corbella, J (dir). "Història dels verins i els seus estudiosos" 2002, loc. cit. p. 196.
21. Amades, Joan: "Costumari Català", Barcelona (Salva), 1956, t. IV, pp. 847-866. i de Rev, RAMC, 2014, 29 (1), pp. 34-35a
22. Amades, Joan. loc. cit, III, p. 651-655)
23. Figuerola Abril, Iris: "Iniciación al estudio de la sanidad en Cataluña (1720-1800)" Barcelona, tesi Fac.,. Farmàcia,. UB, 1982. (cit. Figuerola).
24. Figuerola, pp. 140-149)
25. Figuerola, tesi, p. 434, documents 1483 i 1484).
26. Sobre Capdevila v. López Piñero, JM: "Historia de la Medicina valenciana" (t. II), Valencia (V. Garcia, edit), 1988, pp. 102-104
27. Camps Clemente, Manuel; Camps Surroca, Manuel: "La ràbia". Butlletí Mèdic, COM Lleida, núm. 54, setembre 2005, pp. 26-30
28. Ibid p. 27

29. Ibid p.27
30. Ibid p. 27-28
31. Ibid p. 28
32. Ibid p. 29-30
33. Arxiu RAMC. 1786/ lligall 1/ 13
34. Arxiu RAMC. 1798/ lligall 1bis/ 53
35. Arxiu RAMC. 1805/ lligall 2/ docs. 14 bis i 46
36. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27
37. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27/ 98
37. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27/ 101
39. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /103
40. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /105
41. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /109
42. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /108
43. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /116
44. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 / docs. 135 a 142
45. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /143
46. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /175
47. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /234
48. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 27 /245
49. Arxiu RAMC. 1845/ lligall 28 /34
50. Aluja i Miquel, Antoni: "De la rabia humana" (1884) (Reus) (vol. 21, memòria núm. 396).
51. Aguirre Sorondo, Antxon: "Los saludadores", Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra", 1990, núm. 58, pp. 307-319, amb notes àmplies. Comunicació al XV Congrès. Nacional i VI Iberoamericà d'Història de la Veterinària, Toledo, 13 i 14 de novembre de 2006, recollit a Cuadernos de Historia de la Naturopatía (<http://sehina.blogspot.com.es/2012/07/los-saludadores.html>), consultat el 10.06.2014

#### **Annex. Alguns documents sobre Ràbia o Hidrofòbia a l'Arxiu de la RAMC**

- 1786 //ligall 1 (1i)/ doc. 13 (imprès)
- 1798 /doc. 53 (nen Santa Creu)
- 1805 //ligall 2/ 14 bis (ruc rabiós); 46 (Argentona)
- 1816 //ligall3/ 28-29, Vilanova; 34, Roses; 35, instrucció; 98
- 1821 //ligall 4/ llop rabiós: 111, 113, 118, 119, 120, 121, 124; 162 (Puigcerdà)
- 1829/ lligall7/ 14, 22, 23
- 1838/ docs. 75 a 79, 81, 83, 87, 90, 93 a 99, 102, 105 a 107
- 1839/ docs. 47, 79, 87, 129, 131, 137
- 1842/ docs. 72 a 86
- 1844/ docs. 76, 116, 142, 163, 206
- 1845/ docs.98, 101, 103, 105, 108, 109, 111, 116, 135, 136 a 144, 175, 234, 245
- 1846/ docs. 15, 34 (llop)

1853/ docs. 73, 74

### Memòries manuscrites de l'Acadèmia

Hidrofòbia: 82, 118, 150, 154; Ràbia: 396, 437, 531, 618.

82. Vela Hidalgo, Ramon: "Discurso sobre la hidrofobia" 1843. (Cadis), 19 pp.

118. Llibre i Vidal, Antoni (Reus): "Observación de una terciaria hidrofóbica, curada por D...." 7 pp. 1836.

150. Cerdà i Codina, Ramon: "Bosquejo de la hidrofobia", 1844. Pla de Cabra, 16 pp.

154. Torà, Domingo: "Observación de una hidrofobia rabiosa" 17 pp. (Tarragona)

396. Aluja i Miquel, Antoni: "De la rabia humana" (1884) (Reus) (vol. 21)

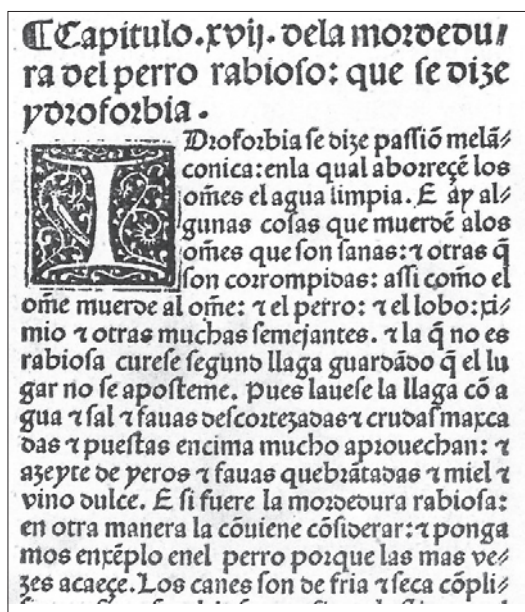
437. Ragner, Eudald: (Ripoll), 28 pp.

531. traducció d'un treball de Moscou (1820)

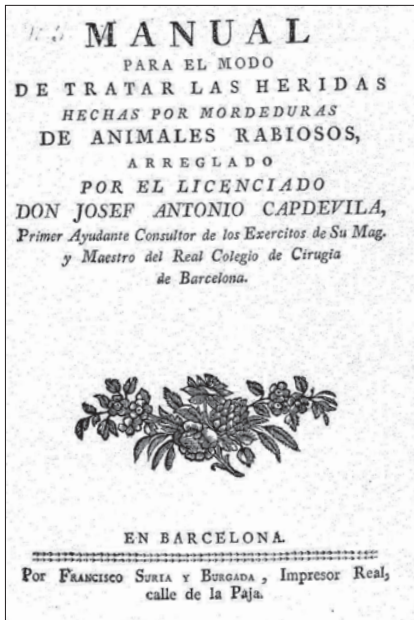
618. Estorch i Siqués, Pau (Olot). (Pedra escorçonera). (25-11-1867)

(\*) Comunicació al XVIII Congrés d'Història de la Medicina Catalana. Igualada-Montserrat, 20-22 de juny de 2014.

Aquest treball ha tingut un ajut de recerca de la Secció de Ciències Biològiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

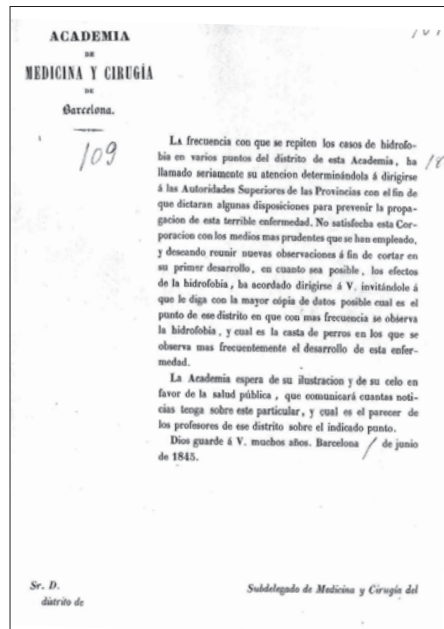


1. Fragment sobre la ràbia del text de Bernat Gordoní, (segle XIV, professor a Montpeller), en edició de finals del segle XV.



2. Portada del text de Josep Antoni Capdevila, professor del R. Col·legi de Cirurgia de Barcelona, sobre les mossegades d'animals amb ràbia (Barcelona, 1787).

3. Circular de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona, demanant dades sobre l'epidemiologia de la ràbia a Catalunya (1845)



4. Portada del discurs d'ingrés a la RAM de Barcelona, del Dr. Josep Sèculi i Brillas, veterinari, sobre la ràbia (1970)